

SZEMLE

Magdolna Kovács, Petteri Laihonon, Hanna Snellman eds., *Culture, Language and Globalization among the Moldavian Csángós Today*

Uralica Helsingiensia 8. University of Helsinki, Department of Finnish, Finno-Ugrian and Scandinavian Studies, Helsinki, 2015. 232 lap

A kötet a magyar nyelven sokszor *csángó*-nak nevezett népesség nyelvének és kultúrájának a globalizációval való összefüggéseiről szól. A témát korábban több kiadvány feldolgozta, magyarul és angolul is. Az utóbbiak között volt fordításkötet (ILYÉS–PETI–POZSONY eds. 2008; lásd még BARSZCZEWSKA–PETI eds. 2011. több dolgozatát) és önálló tanulmánygyűjtemény (PETI–TÁNCZOS eds. 2012). A jelen kötet elsősorban abban különbözik az eddiektől, hogy a téma nemzetközi kontextusba helyezésére törekszik. Ennek jeleként a finnországi szerkesztők előszava a csángók meghatározási kísérleteit tárgyalva igen hamar arra az Európa Tanács számára 2001-ben készített ajánlásra hivatkozik, amelyet TYTTI ISOHOOKANA-ASUNMAA volt finn oktatási miniszter írt a csángó kisebbségi kultúra megőrzését elősegítendő. Az ajánlás szerint szükség van új nemzetközi kutatásokra, amelyek – írják a szerkesztők – túllépnek a csángók román vagy magyar eredetéről szóló viták nemzeti paradigmáján. A szerkesztők szerint erre több okból is nyílik lehetőség. Az egyik az az újabb szociolingvisztikai szemlélet, amely kritikai viszonyt alakít ki az identitások és azok ideológiai aspektusai iránt. A másik egy generációs szempont: a kötetben publikáló szerzők többsége fiatal, néhány éve szerezte meg doktori fokozatát. Bár a szerkesztők nem fejtik ki, hogy a szerzők korosztályi azonossága milyen összefüggésben lehet a nemzeti értelmezéssel, de azt sejtetik, hogy e fiatal kutatók munkái elhelyezhetők egy olyan narratívában, amely a korábbi megközelítésmód „meghaladásáról” számol be. Ennek megfelelően a csángók kutatása immár saját jogán válik indokolttá. Ehhez a szerkesztői bevezető ki is jelöli a „csángó etnográfiai tanulmányok” (11) két fő irányát: a migrációkutatást és az alkalmazott etnológiát. E két terület aktualitása tagadhatatlan: a jelentős részben Nyugat-Európába és csak kis arányban Magyarországra irányuló munkamigráció mellett a helyi közösséget érintő magyarországi támogatás különböző formái – elsősorban a moldvai magyar nyelvoktatási program – olyan új keletű jelenségek, amelyek úgy kapcsolódnak a globalizáció aktuális kérdésfelvetéseihez, hogy egyben meghatározó módon befolyásolják a moldvai „csángó” életvilágokat.

Az eddiek mellett a „csángó” téma nemzetközivé tételéhez kapcsolódik az a dilemma, amely az érintett közösségek önálló vagy magyar kisebbségi státusáról szól. A kérdést a szerkesztői bevezető úgy fogalmazza meg, hogy ISOHOOKANA-ASUNMAA (2011) korábbi munkájára hivatkozva megemlíti, a „csángó” kisebbségi kultúra önálló, finnugor kisebbségként való elismertetése esetleg jobban elősegíthetné a nyelv és kultúra megtartását. Erről az óvatosan megfogalmazott felvetésről azonban maguknak a szerkesztőknek az álláspontja sem egyértelmű. Rámutatnak például arra, hogy a javaslatnak az érintettek körében nincsenek vagy alig vannak képviselői. A kötetet mégis abban a kontextusban láttatják, hogy hozzájárulást jelent a „csángónak” mint új finnugor kisebbségi nyelvnek és kultúrának a felfogásához. Erre való kísérletként értelmezhető az a megoldás, hogy az egyetlen moldvai

származású szerző, IANKU LAURA két tanulmányának összefoglalója „magyarfalusi (csángó) nyelvjárásban” olvasható a kötetben. (A többi tanulmány közül csak egyetlennek van még nem angol nyelvű összefoglalója – az románul íródott. Míg a román összefoglaló szövege ekvivalens a tanulmányt bevezető angol absztrakttal, a nyelvjárásinak nevezett szövegek különböznek azok angol összefoglalójától.) Miközben üdvözlendő megoldás, hogy megjelenik egy olyan hang is a kötetben, amely közelebb áll a helyiekéhez, a „csángó” nyelv és kultúra önálló kisebbségként való elismertetése mint a tanulmánykötet létrehozását motiváló egyik törekvés értelmezési keretből függően járul hozzá az érintett közösségek kutatásának nemzetközivé tételéhez.

Az egyik lehetséges értelmezés a finn standard nyelvi kultúra decentralizációja felől tekint a „csángókra”; helyzetüket például a finn eredetű meänkielivel (Svédország) vagy a kvenével (Norvégia) hasonlítja össze, és megoldási javaslata sem más, mint ami az utóbbi közösségekkel történt: nyelvüket A regionális vagy kisebbségi nyelvek európai kartájában foglalt támogatás biztosításával önálló kisebbségi nyelvként ismerték el. Ez a szempont a bevezetőt követő első tanulmányban, TYTTI ISOHOOKANA-ASUNMAA és OUTI TÁNCZOS munkájában hangsúlyosan van jelen (Endeavors for a Living Csángó Language: Role of the European Council Recommendation 1521 in Maintaining Csángó Language and Culture). Az első szerző nézete szerint „a csángók esetének jelentősége elsősorban az európai kisebbségi jogok kontextusában ragadható meg: abban, hogy az európai de facto kisebbségeket kisebbségként ismerjék el, és biztosítsák jogaikat” (39–40; saját fordításom – B. Cs.). Szerencsés megoldás, hogy ennek a kisebbségpolitikai megközelítésnek a lokális hatásait ugyanebben a kötetben elemzi PETI LEHEL tanulmánya, amely arra hívja fel a figyelmet, hogy az érintett népeiséget kisebbségnek tekintő értelmezés meghatározó módon a romániai magyar kisebbség részének tartja a „csángókat”.

A másik értelmezés a kritikai vagy másképp, posztvariacionista szociolingvisztika nézőpontját érvényesíti a kérdés kapcsán. Mint láttuk, ez ugyan megemlítődik a kötet bevezetőjében, de a benne rejlő lehetőségek kifejtése elmarad. Pedig éppen ez a szociolingvisztika az, amely úgy állítható szembe az imént kisebbségpolitikaiként említett megközelítéssel, hogy kritikával illeti a nyelveket és kultúrákat jól körülhatárolhatónak, stabilnak és névvel nevezhetőnek tekintő szemléletmódot, jelenjen meg az akár a nemzetállam nézőpontjából, akár annak ellenpólusaként. A kötet tanulmányait kommentárral ellátó zárszóban JULIET LANGMAN ugyan megemlíti, hogy a történetileg kialakult módon statikus és ezért megőrzésre érdemes kultúrának és nyelvnek a felfogása mellett a kötetben megjelenik egy dinamikusabb, a folyton változó szűkebb és tágabb környezettel együtt változó nyelvről és kultúráról beszámoló megközelítés is (erre példaként LAJOS VERONIKA tanulmányát idézi), de az ebből a kritikai hozzáállásból adódó lehetőségeket LANGMAN szövege is csak érinti (Reconsidering Reflexivity in the Research Process: Examining Multiple Stances to the Research Context). Így a kötet szerkezetének kiemelt elemei – a bevezető, az azt követő ISOHOOKANA-ASUNMAA-TÁNCZOS-tanulmány és a két IANCU-dolgozat „magyarfalusi (csángó) nyelvjárásban” írt összefoglalója (az egyik tanulmány társszerzője a kötetet szerkesztő KOVÁCS MAGDOLNA) – olyan kontextusát vázolják fel az egyes tanulmányoknak, amely a „csángó etnográfiai tanulmányok” nemzetközivé tételét elsődlegesen kisebbségpolitikai kontextusban gondolja el.

Nem feltétlenül így a többi szerző. Egyrészt azért, mert dolgozataik más témákról szólnak, másrészt azért, mert éppen ezt a megközelítést illetik kritikával. A kisebbségpolitikával

nem érintkező témák közül központi jelentőségű a terepmunka lehetőségeinek és korláta-
inak kérdése. A két-két tanulmánnyal is szereplő szerzők (PETI LEHEL, LAJOS VERONIKA,
IANCU LAURA és KINDA ISTVÁN) egyik munkájukban mind ezzel foglalkoznak. Emellett
olvashatunk egy moldvai paraszti közösségnek a modernizálódásra adott válaszairól (LA-
JOS V., *An Imaginary and an Alternative: A Critical Approach to Modernizing Moldavian
Csángó Local Communities*), IANCU LAURA gyerekkori emlékeiről (*Magyarfalú in the
1980s: Reflections on My Childhood in a Csángó Village*), valamint a Csángó Néprajzi
Múzeumról is (KINDA I., *The Csángó Ethnographical Museum in Zabola*).

A kisebbségpolitikai kontextus a tematikai sokrétűség mellett azért sem a megha-
tározó eleme egy-egy tanulmánynak, mert a szerző éppen az ezzel kapcsolatos dilem-
mák kritikai elemzésére törekszik. Ezt teszi PETI LEHEL, amikor a „csángókutatóknak”
a kutatottakra gyakorolt hatásait elemzi (*Studies on Moldavian Csángós in Romania and
Their Impact on the Local Communities*), de erre vállalkozik LAJOS VERONIKA is, amikor
arról ír, hogyan folytatott a moldvai magyartanítási program oktatójaként terepmunkát a
Bákó környéki Lujzikalagorban (*Teaching and Participant Observation: Interconnections
of Culture and Language in an Eastern-European Local Society*).

A terepmunkáról szóló tanulmányok egyik központi kérdése, hogy lehet-e olyan
kutatói pozíciót felvenni Moldova kapcsán, amely túl van a „magyar” és a „román állás-
pont” dichotómiáján. Az empirikus kutatásról szóló beszámoló – LAJOS vagy PETI előző
bekezdésben említett tanulmánya – arról tudósítanak, hogy helyben nincsen ettől füg-
getleníthető pozíció; a kutató jelenlétével szükségszerűen belép ebbe a kettős értelme-
zési keretbe. Szükségszerűen ez történik, ha mint LAJOS VERONIKA, a kutató egyben a
moldvai magyar nyelvi oktatási programban is szerepet vállal. (Még ha saját motivációja
nem teljesen azonos a program fenntartóinak motivációjával, mint erre LAJOS utal is.)
De a dichotómia megkerülhetetlensége még akkor is fennáll, ha mint PETI újabb terep-
munka-tapasztalatai mutatják, a kutató tudatosan törekszik arra, hogy saját „magyarsága”
ne kerüljön előtérbe, például a román nyelvű interjúvezetés vagy a román állami kutató-
intézeti affiliáció hangoztatása által. PETI-nek egy ilyen helyzetről szóló rövid elemzése
figyelemreméltó módon mutat rá arra, hogy a „magyar” ügynek elkötelezett adatközlője, a
kutatót az állam képviselőjeként látván, hogyan igyekszik az interjúhelyzetben elkerülni a
román állammal való lojalitása megkérdőjelezésének lehetőségeit. (Megemlítendő, hogy
a szituáció diskurzív szemléletű alapos elemzése minél több részlet közzétételét kívánná
meg az interjú átiratából.) De a kutatás nem ér véget a terepmunkával; így az a kérdés a
későbbiekben sem elhanyagolható, hogy maga az elemzés kívül kerülhet-e a román és
a magyar nézőpont kettősségén. Ennek a megválaszolására PETI LEHEL tanulmánya úgy
tesz kísérletet, hogy éppen azt a dilemmát állítja előtérbe, miként alakítható a kutató és a
kutatót közötti diskurzus az aktuális másiktól előzetesen meglévő tudás függvényében.

A moldvai terepmunka és az annak alapján megírt elemzés kulcskérdése így az lesz,
hogy lehetséges-e a magyar–román dichotómia meghaladása a terepen és a szövegekben.
Erre a válasz nem minden szerző szerint rejlik a „csángó” kultúra és nyelv egyediségét hirdető
megközelítésben; LAJOS szerint inkább abban, miként lehet úgy egyszerre megérteni a mási-
kat, az idegent és saját magunkat, hogy közben éppúgy használunk hasonló kategóriákat, mint
olyanokat, amelyek egyik vagy másik kultúrából adódnak. Hasonlóképp LANGMAN zárszava
is említést tesz arról, hogy miért is kellene a „csángók” egyediségét a kutatás középpontjába
állítani. LANGMAN röviden egy olyan pozíció mellett érvel, amelynek a kulcsfogalma a fe-

ministra kultúrakutató és aktivista, GLORIA ANZALDÚA (2002) által bevezetett *nepantla*; a navatl nyelvben ’mezsgye’ jelentésű szó azt a megértés során köztes helyet jelenti, amelyben a világnak – a Moldvában is jelen lévő egyenlőtlenségeket legitimizáló – szigorú kategorizálása helyett a hasonlóságok kerülnek előtérbe. De hogy milyen lenne egy olyan etnográfiai kutatás a vizsgált népességről, amely a kutatóhoz való hasonlóságán keresztül próbálná leírni a helyi közösségeket, talán éppen azokon a területeken mutatkozhatna meg, amelyekről a kutatónak is közvetlen tapasztalata van. Ilyenek lehetnek azok, amelyekről a bevezetőben volt szó: a migráció és a kutatónak a kutatókkal közösen folytatott tevékenységei.

Végül még két rövid megjegyzés. Egy terminológiai kérdést semmiképp nem hagyhatunk említés nélkül: a kötet szerzői úgy használják a vizsgált népesség megnevezésére a *csángó* etno- és glottonimát, mintha ennek a névnek nem lennének olyan negatív konnotációi, amelyekre már több alkalommal többen felhívtuk a figyelmet (újabban például PÉNTEK 2014: 410). Maga a szerkesztői előszó is megemlíti, hogy „a »csángó« név nem endonima, hanem a moldvai katolikusok számára nyelvük »devianciáira« és »összszavarodott« etnikai identitásukra utal [...]. Azaz a nyelvek megnevezésének és a csoportok megnevezésének gyakorlata és etikája újragondolható a terepen gyűjtött diszkurzusok fényében” (15; saját fordításom – B. Cs.). Az újragondolást nem hátráltatja a terepmunka-tapasztalatok hiánya (e recenzióban erre utal a *csángó* idézőjeles – a szerzők választását jelöltnek tekintő – használata) – hacsak nem arra törekszünk, hogy egy egységesnek elgondolt kisebbségi csoportot alkossunk meg az azt jelölő egységes megnevezés révén.

A másik megjegyzésem a kötetben szereplő szerzők körére vonatkozik. Lenne ugyanis a vizsgált népesség kutatásának nemzetközivé tételére egy eddig nem említett további lehetőség is: a román kutatókkal való dialógus. Ennek feltételeit teremti meg például a Bukaresti Egyetem szociológusa, CALIN COTOI (2013), amikor éppen azokról a dilemmákról ír, amelyek e kötet szerzőit foglalkoztatják. Szerinte nehéz elkerülni azokat a nemzetiesítő diszkurzusokat, amelyek egyrészt úgy beszélnek egy entitásról, hogy közben megkonstruálják azt – azaz a csángókat – a magyar nemzet számára, másrészt úgy, hogy tagadják azok létét, és legfeljebb a románságon belüli vallási különbségüket ismerik fel. Az elkerülendő csapdáról való tudás már elvezethet valahová: ahhoz a felismeréshez, hogy sem a különbségek, sem az azonosságok feltérképezése nem független attól a pozíciótól, ahonnan nézzük őket és magunkat egyaránt.

Hivatkozott irodalom

- ANZALDÚA, GLORIA E. 2002. now let us shift... the path of conocimiento... inner work, public acts. In: ANZALDÚA, GLORIA E. – ANA LOUISE KEATING eds., *This bridge we call home: radical visions for transformation*. Routledge, New York. 540–593.
- BARSCZEWSKA, AGNIESZKA – PETI LEHEL eds. 2011. *Integrating minorities: traditional communities and modernization*. The Romanian Institute for Research on National Minorities – Kriterion, Cluj-Napoca.
- COTOI, CALIN 2013. The Politics of Ethnography: Figures of Csangoness in *fin-de-siècle* and Twentieth-Century Hungary and Romania. *History and Anthropology* 24: 433–452.
- ILYÉS SÁNDOR – PETI LEHEL – POZSONY FERENC eds. 2008. *Local and Transnational Csángó Life-words*. Kriza János Ethnographical Society, Cluj-Napoca.
- ISOHOOKANA-ASUNMAA, TYTTI 2011. *Pieni tarina csángóista*. Mäntykustannus Oy, Porvoo. (Magyarul: *Csángó körkép*. Méry Ratio Kiadó, Somorja, 2012.)

PETI LEHEL – TÁNCZOS VILMOS eds. 2012. *Language Use, Attitudes, Strategies: Linguistic Identity and Ethnicity in the Moldavian Csángó Villages*. The Romanian Institute for Research on National Minorities, Cluj.

PÉNTEK JÁNOS 2014. A moldvai magyarokról és a csángó elnevezésről. *Magyar Nyelv* 110: 406–416.

BODÓ CSANÁD

Eötvös Loránd Tudományegyetem

A vernakuláris nyelvváltozat tisztelete

Trudgill, Peter, *Dialect Matters: respecting vernacular language: Columns from the Eastern Daily Press*

Cambridge University Press, Cambridge, 2016. xix + 229 lap

PETER TRUDGILL új könyvének hátsó borítóján *elméleti dialektológus*-ként és *szocio-lingvista*-ként nevezi meg magát. A *theoretical dialectologist*-ra csupán 89 találatot adott a Google (2017. február 7-én), ugyanakkor a *theoretical linguist*-re 13 300-at. De nem ez a lényeg. Hanem az, hogy a világhírű angol nyelvész szülővárosának (Norwich) napilapjában (Eastern Daily Press) 2012–2016-ban hetente közzétett ismeretterjesztő cikkeket, s ezekből 152-t kötetbe szerkesztve most megjelentetett a Cambridge University Press.

A könyv címe kétértelmű: fordíthatjuk „A dialektus számít”-nak is, de „Dialektus ügyek”-nek is. Az Eastern Daily Press a legnagyobb példányszámú regionális napilap Angliában, 40 000 példányban jelenik meg, s körülbelül 100 000 ember olvassa. A cikkeket a szerző a nyelvi kérdések iránt érdeklődő nagyközönségnek, ezen belül külön is egyetemistáknak és középiskolai tanároknak szánja. A könyvben a nem norwichi olvasók kedvéért az újságcikkeket TRUDGILL kiegészítette kulturális háttérismeretekkel, valamint rövid nyelvészeti magyarázatokkal, így a kötetet nemcsak norwichiak, hanem londoniak, belfastiak, torontóiak, New York-iak, új-zélandiak, norvégok, finnek, magyarok s bárki más is haszonnal forgathatják.

Két átfogó üzenetet fogalmaz meg TRUDGILL már a bevezetőben (xiii–xiv). Először: a nyelv titokzatos, elbűvölő és élvezetes jelenség, de olyasmi, amiről nem tudnak elegendőt. Legtöbbünk szívesen tudna meg többet erről a legalapvetőbb emberi attribútumról. Másodszor: nem szabadna az egyéneket és a csoportokat negatívan diszkriminálni a kiejtésük (*accent*), a nyelvváltozatuk (*dialect*) vagy az anyanyelvük miatt. Ma a nyelvi előítéleteknek és az előíró szemléletnek nagyobb a társadalmi elfogadottsága, mint a rasszizmusnak vagy a szexizmusnak. A lingvicizmust az emberek kevésbé szégyellik, mint a rasszizmust vagy a szexizmust. TRUDGILL a közönséges emberek (*ordinary people*) nemstandard nyelvváltozatait (dialektusait) támogatja, azok mellett érvel, szemben a standard nyelvváltozatokkal; a vernakuláris nyelvhasználatot támogatja, szemben a purista, politikailag korrekt nyelvvel; a mindennapi, normális szavak mellett tör lándzsát, szemben a közgazdasági fakultások zsargonjával; s a kisebbségi nyelveket beszélők jogait hangoztatja, szemben a többségi nyelvek beszélőinek jogaival (xiv).

A *Dialect Matters* olyan könyv, amit ki lehetne tenni repülőtéren asztalokra, kocsmái pultokra, akadémiai kávézóban, elemi iskolai tanári szobákban, egyetemeken, kutató intézetek társalgóiban, Cambridge-től Debrecenig. S ahol elkezdenék olvasni, onnan talán el is